

Schumpeter, Keynes en loonmatiging

Eenzijdig vasthouden aan de loonmatigingsstrategie leidt tot verdergaande verzwakking van de aanbodkant van de Nederlandse economie. Het lijkt er op of Nederland terecht is gekomen in een neerwaartse spiraal van loonmatiging, draagvlakversmalling, loonmatiging, enzovoort. Dit is de zorg, die ik met Kleinknecht deel. Kleinknecht legt in zijn oratie sterk de nadruk op Schumpeter. In de kanttekeningen die ik in de loop der jaren bij loonmatiging heb gezet, speelt ook Keynes een belangrijke rol. Vanuit deze optiek kan ik me niet vinden in de aanbeveling van Kleinknecht, dat de zaken nu maar moeten worden omgedraaid en dat Nederland een loongolf nodig heeft.

Vertraging produktiviteitsgroei

In de periode 1984-1990 zijn de loonstijgingen in Nederland ver achter gebleven bij die in andere landen. De loonstijging lag met 1,6% niet ver boven de inflatie van 1,2%. Het verschil tussen loon- en prijsinflatie, een indicator voor de ontwikkeling van de bruto reële lonen, was binnen de Europese Unie nergens zo klein als in Nederland (0,4%). In West-Duitsland stegen de reële lonen met 1,9% en in de EU als geheel met 1,8%¹. Ten opzichte van de ons omringende landen is de Nederlandse loonontwikkeling dus duidelijk erg gematigd te noemen. Met de relatief gematigde loonontwikkeling is echter géén extra produktiegroei gepaard gegaan. Het Nederlandse bbp groeide met gemiddeld 3,1% per jaar, precies even veel als het gemiddelde van de EU. Daarentegen groeide de werkgelegenheid in Nederland (1,6%) wél sneller dan in de EU als geheel (1,1%). Het verschil tussen produktie- en werkgelegenheidsgroei, een indicator voor de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit, is derhalve nergens zo klein als in Nederland.

Vertraging van de produktiviteitsgroei heeft verschillende negatieve gevolgen. In de eerste plaats raakt het bbp per hoofd van de bevolking, in vergelijking met de ons omringende landen, steeds verder achterop. In de tweede plaats, en daarin deel ik de zorgen die Kleinknecht in zijn oratie heeft geuit, wordt het draagvlak voor produktvernieuwing en technologische ontwikkeling er door versmald. En in de derde plaats wordt de winstquote steeds gevoeliger voor wisselkoersbewegingen en andere factoren die de reële arbeidskosten beïnvloeden, wat de winstverwachtingen kan destabiliseren.

¹ A.B.T.M. van Schaik, Loonmatiging en arbeidsproductiviteit, ESB, 26-10-1994,

De met loonmatiging gepaard gaande vertraging van de produktiviteitsgroei wordt door velen als een noodzakelijk kwaad gezien, omdat het (potentiële) arbeidsaanbod in verhouding tot de beschikbare banen in Nederland in vergelijking met andere landen erg groot is. Daarmee kiest men voor een steeds verder gaande herverdeling van werk, in de verwachting dat op den duur ook de welvaart weer zal toenemen². Het is echter zeer de vraag of we met een nieuwe periode van algemene loonmatiging werkelijk voor werk én welvaart kiezen.

Strategisch ondernemersgedrag

Het loonmatigingsrecept komt uit de hoek van neoklassieke economen, die in de jaren tachtig hun invloed op het denken en doen van politici, vakbonden en ondernemers hebben zien toenemen. Neoklassieke economen vertrouwen op de heilzame werking van het prijsmechanisme, zien technologische vooruitgang als iets dat "als manna uit de hemel komt vallen" en sluiten hysteresis-verschijnselen op de goederenmarkten uit. Hier tegenover staat het gedachtengoed van Schumpeter en Keynes, dat de laatste jaren weer in de belangstelling is komen te staan. In navolging van Keynes wordt wél rekening gehouden met padafhankelijke ontwikkelingen op de goederenmarkten, waarbij achtereenvolgende conjuncturele depressies diepe sporen nalaten en de 'kritische massa' van de economie steeds kleiner wordt³. En in navolging van Schumpeter wordt benadrukt dat de onderneming een organisatie is, waarin het maken en het verkopen van produkten twee kanten van dezelfde medaille zijn⁴. Tussen produceren en afzetten bestaat een voortdurende spanning, die tot strategisch gedrag leidt. Ondernemers worden uitgedaagd om zélf vraag en aanbod te genereren en op elkaar af te stemmen. Daarbij speelt het probleem van het investeren, het maken van vaste kosten, zoals Lazonick⁵ heeft uiteengezet, een belangrijke rol.

De vaste kosten vormen volgens Lazonick een probleem, omdat produktie en afzet noch continu noch met zekerheid plaatsvinden. Vaste kosten moeten worden getransformeerd in produkten die geld opbrengen. Bij het investeren kan de ondernemer mikken op een strategie waarbij de kosten per eenheid produkt tamelijk ongevoelig zijn voor de omvang van de produktie. Tegenover deze adaptieve

tabel 1.

² A.B.T.M. van Schaik, *Werk boven inkomen?*, ESB, 1-6-1994.

³ John Hudson, *Unemployment after Keynes*, New York, 1988.

⁴ Mario Amendola en Jean-Luc Gaffard, *The Innovative Choice*, Oxford, 1988 en Scott Moss, *Markets and Macroeconomics*, Oxford, 1984.

⁵ W. Lazonick, *Business organization and the myth of the market economy*, Cambridge, 1993.

investeringsstrategie staat de innovatieve strategie, waarbij de kosten per eenheid produkt (steeds sneller) dalen naarmate de produktie toeneemt. Adaptieve investeringen vergroten het bestaande produktie-apparaat, zonder dat de kwaliteit ervan wezenlijk wordt vergroot. Daarentegen leiden innovatieve investeringen tot produktinnovatie en/of procesinnovatie.

Strategisch ondernemersgedrag is samen te vatten in enkele dynamische gedragsregels. Deze beschrijven de reacties van ondernemers op de spanning tussen de verwachte afzet en de mogelijkheden om daaraan te voldoen. Een maatstaf voor dit verschil is de bezettingsgraad, maar dit begrip dient hier eerder ex ante dan ex post te worden opgevat. Beide regels komen er op neer dat het ondernemen minder dynamisch wordt naarmate de spanning afneemt en omgekeerd.

Loonmatiging

In termen van de jaargangenmodellen van het Centraal Planbureau is er door loonmatiging sprake van een voortdurende verlenging van de economische levensduur, waardoor de bezettingsgraden onder druk staan. Gestaag dalende bezettingsgraden (tendentiële overcapaciteit) en parallel daaraan gestaag dalende prijzen worden in de praktijk echter niet waargenomen. Het Planbureau is er derhalve toe overgegaan de overcapaciteit, die door loonmatiging ontstaat, in zijn berekeningen te verwaarlozen. Het Planbureau heeft ook nooit goed raad geweten met de overcapaciteit, die door verlenging van de economische levensduur in zijn modellen optreedt. Over deze kwestie is in de tweede helft van de jaren zeventig, met name in ESB⁶, wel eens geschreven, maar in de jaren tachtig is het probleem van de relatie tussen levensduur en bezettingsgraad van lieverlee uit de aandacht verdwenen. Dit laat natuurlijk de vraag onbeantwoord hoe ondernemers zélf met deze overcapaciteit omgaan.

Loonmatiging kan tot "krimp" van de economie leiden. Ik zal dit met een eenvoudig cijfervoorbeeld toelichten (zie appendix). In dit voorbeeld nemen zowel de produktie als de produktiecapaciteit af als de bezettingsgraad daalt en omgekeerd. Produktiecapaciteit en afzet reageren dus allebei op de bezettingsgraad, waardoor er sprake is van hysteresis of padafhankelijkheid. (Het cijfervoorbeeld is vooral bedoeld om de werking van padafhankelijkheid te demonstreren. Meer betekenis mag er niet aan worden toegekend.) De reactiesnelheden zijn echter verschillend. Aangenomen mag worden dat ondernemers in staat zijn de produktiecapaciteit sneller aan te passen dan de produktie. De aanbodreactie is met andere woorden groter dan de reactie van de afzet. De gevolgen van loonmatiging hangen

⁶ A.B.T.M. van Schaik, Is er een direct verband tussen economische veroudering en bezettingsgraadverliezen?, ESB, 17-11-1976.

af van de uitgangssituatie en van de verhouding tussen deze reactie snelheden.

Door loonmatiging gaan ondernemers over op meer arbeidsintensieve produktietechnieken, waardoor de produktiecapaciteit en het aantal arbeidsplaatsen, in vergelijking met de situatie zonder loonmatiging, toenemen (appendix: $t=1$). Daarna komt de reactie op de gedaalde bezettingsgraad op gang. Stel, dat ondernemers in staat zijn de produktie op het oude peil te handhaven. De onderbezetting van het machinepark wordt dan weggewerkt door minder te investeren en door te rationaliseren. Ook de aard van de investeringen zal veranderen. Er treedt een verschuiving op van innovatieve naar adaptieve investeringen. De kapitaalgoederenvoorraad wordt kleiner. Dit proces zet zich door totdat de produktiecapaciteit en de bezettingsgraad op hun oorspronkelijke niveau zijn teruggekeerd. De produktiecapaciteit is op den duur dus niet toegenomen. Het bestaande werk is herverdeeld, met als gevolg dat de arbeidsproduktiviteit, de produktie per gewerkt uur, is gedaald.

In het geval de produktie wél op de daling van de bezettingsgraad reageert, treedt de afzetfunctie in werking. De produktie daalt, waardoor de bezettingsgraad nog meer onder druk komt te staan. Op den duur zijn dan zowel de produktie als de produktiecapaciteit in dezelfde mate naar beneden aangepast. De werkgelegenheid zal niet of nauwelijks toenemen en bij een sterke reactie zelfs afnemen⁷. Uit dit verhaal kunnen we dus de les trekken dat loonmatiging géén extra produktie hoeft op te leveren. Als de afzetfunctie werkt, gaat de produktie zelfs dalen. De mate waarin de economie "krimpt" is afhankelijk van de verhouding tussen de reactie snelheden en de uitgangspositie van de bezettingsgraad.

Slot

Ik ben het met Kleinknecht eens dat minder nadruk op loonmatiging en meer nadruk op een actief technologiebeleid, de Nederlandse economie kan bevrijden uit de neerwaartse spiraal van loonmatiging, draagvlakversmalling, loonmatiging, enzovoort. Bij het uitwerken van deze optie speelt de Schumpeteriaanse notie van "creatieve destructie" een belangrijke rol. Zoals de recente literatuur op het gebied van de endogene groeitheorie aangeeft, moet men er echter voor waken deze notie al te rechtlijnig toe te passen⁸. Daarnaast dient men zich te realiseren dat Nederland een langdurige periode van

⁷ In het voorbeeld van de appendix verandert de werkgelegenheid niet. De werkgelegenheid daalt als $0,25 < \alpha < 0,5$. Bij nog hogere waarden van α wordt het dynamisch proces instabiel.

⁸ Alwyn Young, Substitution and complementarity in endogenous innovation, The Quarterly Journal of Economics, augustus 1993 en R.J. Caballero en M.L. Hammour, On the timing and efficiency of creative destruction, NBER working paper, nr. 768,

loonmatiging achter de rug heeft. Het is mogelijk dat vanwege de tendentiële overcapaciteit, die aanhoudende loonmatiging oproept, inmiddels veel productiecapaciteit is verdwenen. Als dit inderdaad in substantiële mate het geval is geweest, dan pakt de aanbeveling van Kleinknecht om door een loongolf op korte termijn nog meer capaciteit te elimineren, averechts uit. De economie komt dan in een "krimpval" terecht, waardoor de roep om loonmatiging in versterkte mate terugkeert. Kleinknecht is ook niet erg zeker van zijn zaak, waar hij zegt dat men nog modelmatig zou moeten uitzoeken in hoeverre het werkgelegenheidsverlies ten gevolge van een loongolf wordt gecompenseerd door het koopkrachteffect. De onbekendheid met de processen van "creatieve destructie" en "hysteresis" is te groot om buiten de studeerkamers met een loongolf te experimenteren.

A.B.T.M. van Schaik

Appendix

Gevolgen loonmatiging

t	X	Y	Q	K	L	N
Geén reactie productie op daling bezettingsgraad ("=0)						
0	100	100	1	400	100	100
1	100	105,4	0,949	400	111,1	100
2	100	102,7	0,974	389,7	108,3	102,6
4	100	100	1	379,5	105,4	105,4
Wél reactie productie op daling bezettingsgraad ("=0,25)						
0	100	100	1	400	100	100
1	100	105,4	0,949	400	111,1	100
2	98,7	102,7	0,961	389,7	108,3	100
4	94,9	94,9	1	360,1	100	100

Rekenmodel (gesloten economie, starre prijzen, P=2)

$Y = (0,5)K^{0,5}L^{0,5}$ (Productiecapaciteit)

$L = KR/W$ (Arbeidsplaatsen)

$Q = X/Y$ (Bezettingsgraad)

$N = LQ^2$ (Werkgelegenheid)

$K = K(-1) + (0,5)[Q(-1)-1]K(-1)$ (Kapitaalgoederenvoorraad)

$X = X(-1) + "[Q(-1)-1]X(-1)$ (Productie)

$R = 0,25$, $W = 1$ (uitgangssituatie, $t=0$) en $W = 0,9$ (loonmatiging)